

A large school of salmon swimming in clear blue water. The fish are silvery with a hint of blue, and they are moving in various directions, creating a sense of a busy, natural environment. The background is a light blue gradient, suggesting a deep, clear sea.

Үгэс буолбут дьарыкпыт - балыктааһын

*Үлэни толордо
Абый улуунун,
Майыар орто оскуолатын
География,
төрүт культуура учуутала
Никулина Т.М.*

Аннотация. Уруок хас да үөрэх бэридимийэтин холбуу тутан силбэспит-алтыспыт тииптээх балык тутулуттан саҕалаан, арааһын, бултуур ньыматын, туттуллар тэриллэрин, саха киһитин сиэрин-туомун билиигэ туһаайылар. Эбии хотугу аҕыйах ахсааннаах норуоттар тылларын үөрэтиигэ интириэһи көбүтэр сыаллаах.

Сыала:

1. Иитэн-аһатан олорор Эбэбитин үйэттэн үйэҕэ үрдүктүк тутарга, харыстыырга үөрэтии.
2. Балыктааһын өбүгэ үгэс буолбут дьарыгын билии. Эбээн тылы билии, омукултууратын ылыныы.
3. Толкуйдуур, кэтээн көрөр дьобурдарын сананы билэргэ туһаныы.
4. Бэйэ омугун сиэрин-туомун ильдэ сылдьарга иитии, сиэрдээх быһыыны-майгыны олохсутуу.

Уруок тэрилэ: проектор, интерактивнай дуоска, компьютер.

Уруок тибэ: силбэспит-алтыспыт уруок (интегрированной уруок)

№	Уруок түһүмэхтэрэ	Учуутал дьайыыта	Үөрэнээччи дьайыыта
1	Тэрээһин Уруок туругар киллэри, тиэмэни иһитиннэри	Турукка киллэрэн уруок тиэмэтин иһитиннэри	Турукка киирэн болжомтоолорун учууталга хатыылар.
2	Уруок сыалын-соругун билиһиннэри.	Балык ас арааһын слайдка көрөн, тирэх боппуруостары көмөлөрүнэн уруок сыалын – соругун билиһиннэри	Ыйытыларга эппиэттиллэр.
3	Темаҕа кирири	<ul style="list-style-type: none"> ➢ Сахабыт сириҥ улахан өрүстэртэн биридэстэрэ иитиллэн, аһаан- сиэн олоһор Индигир эбэ туһунан оҕолор төһө билиилээхтэрин ыйыталаһы. ➢ Балык араастара кроссворд таайы. 1. Кыра айахтаах, бытархай хатырыктаах, тиистээх балык. (быйыт) 2. Өнүргэс унуохтаах, кыһыл эттээх, уһуктаах тумсулаах күндү балык. (хатыыс) 3. Сырдык өгнөөх, кыра хатырыктаах муораттан өрүскэ киирэр балык. (уомул) 4. Кыра төбөлөөх күөлгэ, өрүскэ үөскүүр бөдөҥ балык. (чыыр) 5. Муораттан өрүскэ киирэригэр өнүн уларытар, сиэмэх балык. (кэтэ) ➢ Эбэ бэлэбэ көмүс хатырыктаах эбээнни ааттарын билиһиннэри ➢ Өрүс уонна күөл балыктарын төһө билэллэрин тургутан көрөөһүн. ➢ Балык тутулун эбээнни ааттарын билиһиннэри ➢ Балыкты киририэх иннинэн Эбэттэн көрдөһөр алгыс этиллэр, саха киһитин сиэрин кытта билиһиннэри. ➢ Балыктааһын көрүннэрин наардааһын. ➢ Балыктааһын тэриллэрин сахалы ааттарын билиһиннэри. ➢ Өбүгэ уста кээмэйин туһунан илим размерын суоттааһын. ➢ Айылҕа харыстабылын инспекциятын уураабынан көңүллэнэр илимнэр. ➢ Балыктааһынна сиэрдээх биилиилэр. 	<p>Индигир өрүс туһунан тугу билээллэринэн эппиэттиллэр.</p> <p>Кроссворд таайаллар</p> <p>Балыктар эбээнни тылбаастарын аабы.</p> <p>Балыксыт - олмаачимҕа</p> <p>Чукучан- тукучаан, хянан- сыанаан, хуричэн- майаҕас, худяндра- быйыт, канмы- хатыыс, нөригэн- дьарҕаа, гөткэн- сордон, сувдяндра- быйыт, мөнкэчэн- мунду.</p> <p>Өрүс, күөл балыктарын наардааһын.</p> <p>Гилэн – үрдүн лапчаана, уннэ- аллараа лапчаана, букэч- төбө, ясал- харах хэннэ- хайыыта, няпча- кутуруга</p> <p>Алгыһы аабы.</p> <p>Ооньуу “Обонно күстэхтээһин ”</p> <p>Эппиэтэ- 70 м. усталаах, 6 дирин- нээх илим. Илим хараҕа, размера</p> <p>Төрүт уонна олохтох сиэри – туому кытта билси</p>
4	Түмүктүүр үлэ	Ыйытар, чингэтэр.	Саһа тугу билбиттэрин кэпсииллэр.
5	Бэйэни сыаналаны	Уруогу түмүктүүр, сыана туруорар	Бэйэ үлэтин сыаналаны.

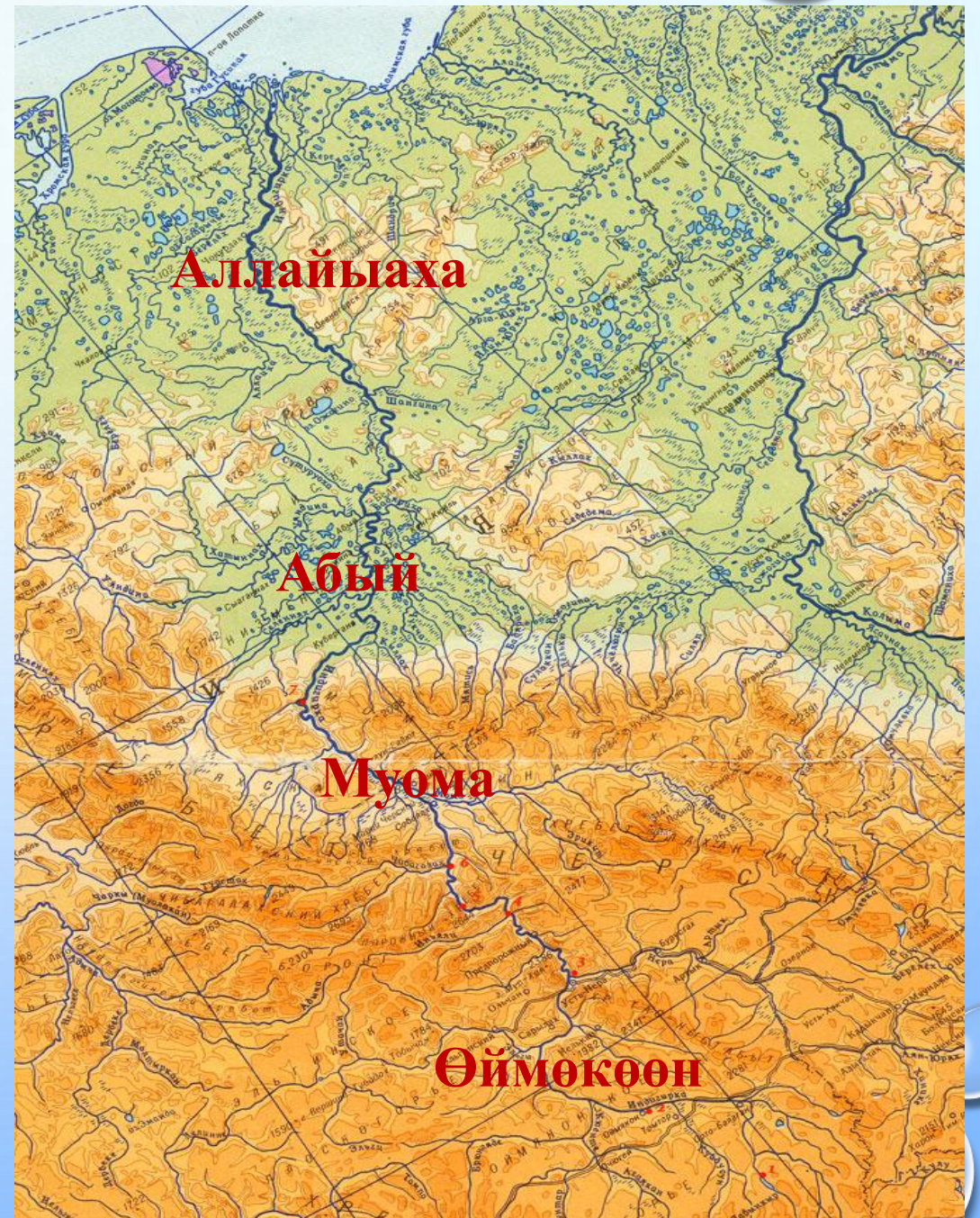

*Балык – тыйыс айылжалаах сиргэ озорор
киһиэхэ ханнык да аска тэнгнэммэт
саамай наадалаах төрүт аспыт буолар.*

ИНДИГИР – САХА СИРИН БИИР
УЛАХАН ӨРҮСТЭРИТТЭН
БИИРДЭСТЭРЭ. УСТАТА- 1726 КМ.
ТАРЫН УОННА ТУОРА ҮРЭХТЭРТЭН
УУТУН ТАРДЫНАН, ЧЕРСКЭЙ
ХАЙАЛАРЫН БЫЫСТАРЫНАН,
ЭРЭЬЭЛИИ ЭРИЛЛЭР ДОХСУН
СҮҮРҮКТЭЭХ ӨРҮС: ӨЙМӨКӨӨН,
МУОМА, АБЫЙ, АЛЛАЙЫАХА
УЛУУСТАРЫНАН УСТАН ИЛИН-
СИБИИР МУОРАТЫГАР ТҮЬЭР.

Балыктар аатгарын төһө билэбин?

				б				
				а				
				л				
				ы				
				к				

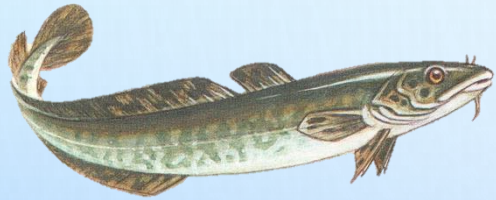
1. Улахан айахтаах, бытархай хатырыктаах балык.
2. Өнүргэс унуохтаах, кыһыл эттээх, уһуктаах тумсулаах күндү балык.
3. Сырдык өннөөх, кыра хатырыктаах муораттан өрүскэ киирэр балык.
4. Кыра төбөлөөх күөлгэ, өрүскэ үөскүүр күндү балык.
5. Муораттан өрүскэ киирэригэр өнгүн уларытар, сиэмэх балык.

Чукучан- тукучаан

Хянан- сыагаан

Хуричэн- майаҕас

Худянра- быйыт

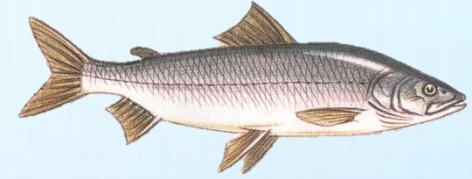
Балыксыт - олрамачимҥа

Канмы-хатыыс

Нөригэн- дьарҕаа

Гөткэн-сордон

Сувдянра- быйыт

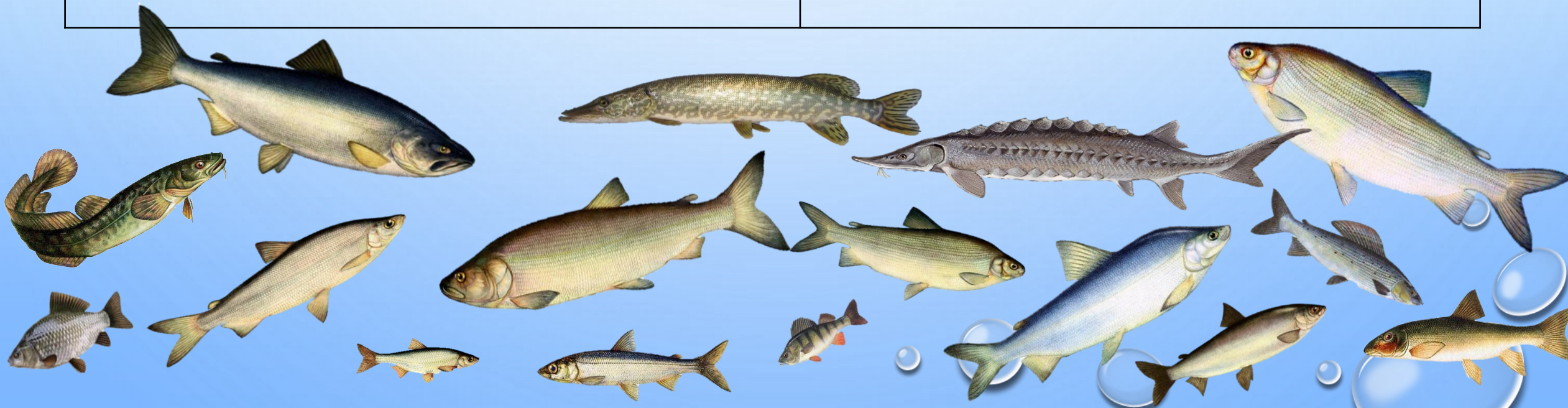
Мөнкэчэн- мунду

өрүс балыктара:

күөл балыктара:

Гилэн – үрдүн лапчаана

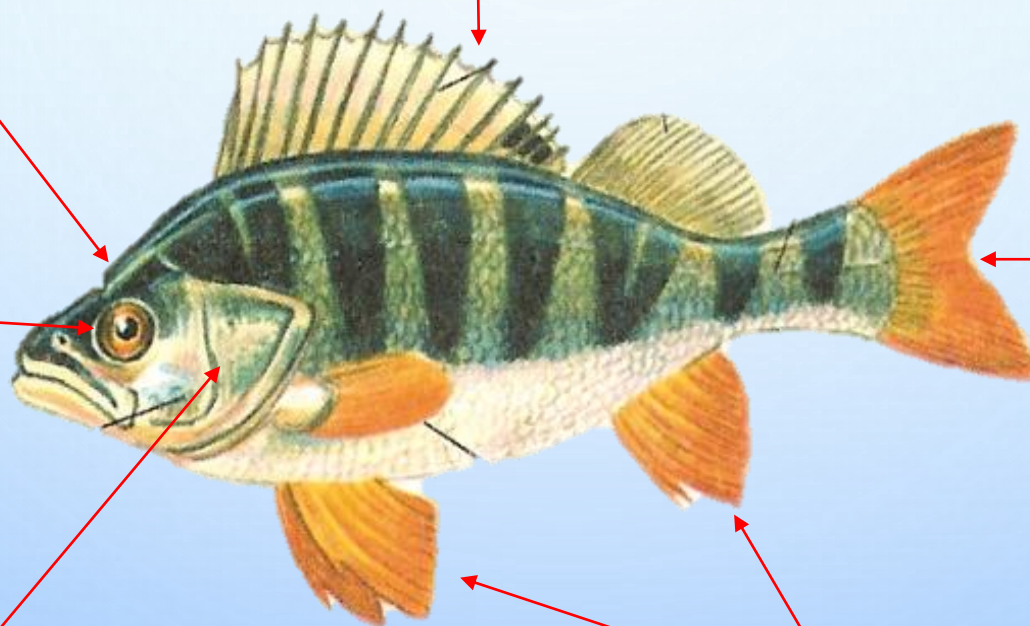
Букэч- төбө

Ясал- харах

Няпча- кутуруга

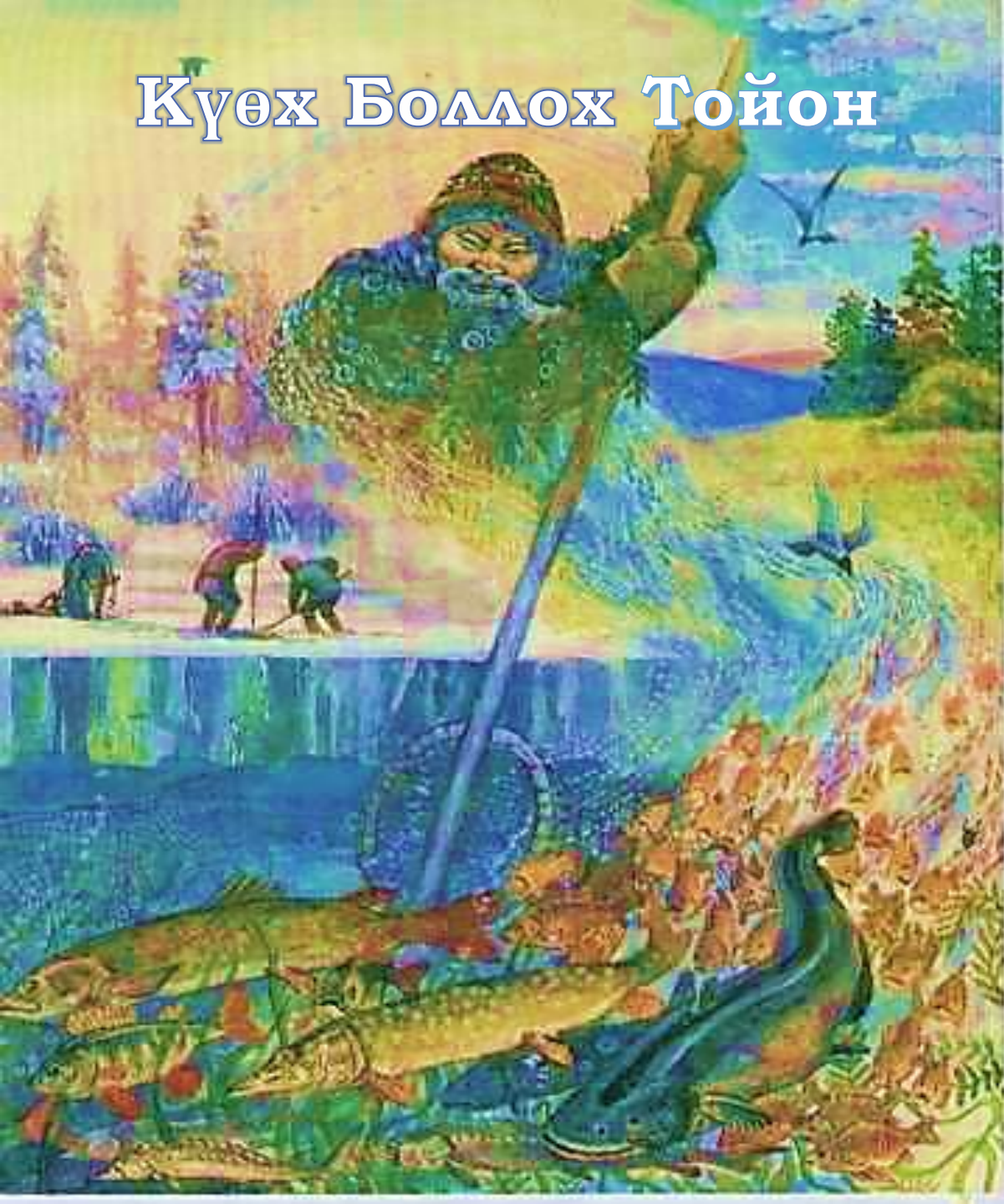
Хэннэ- хайыыта

Уннэ- аллараа лапчаана

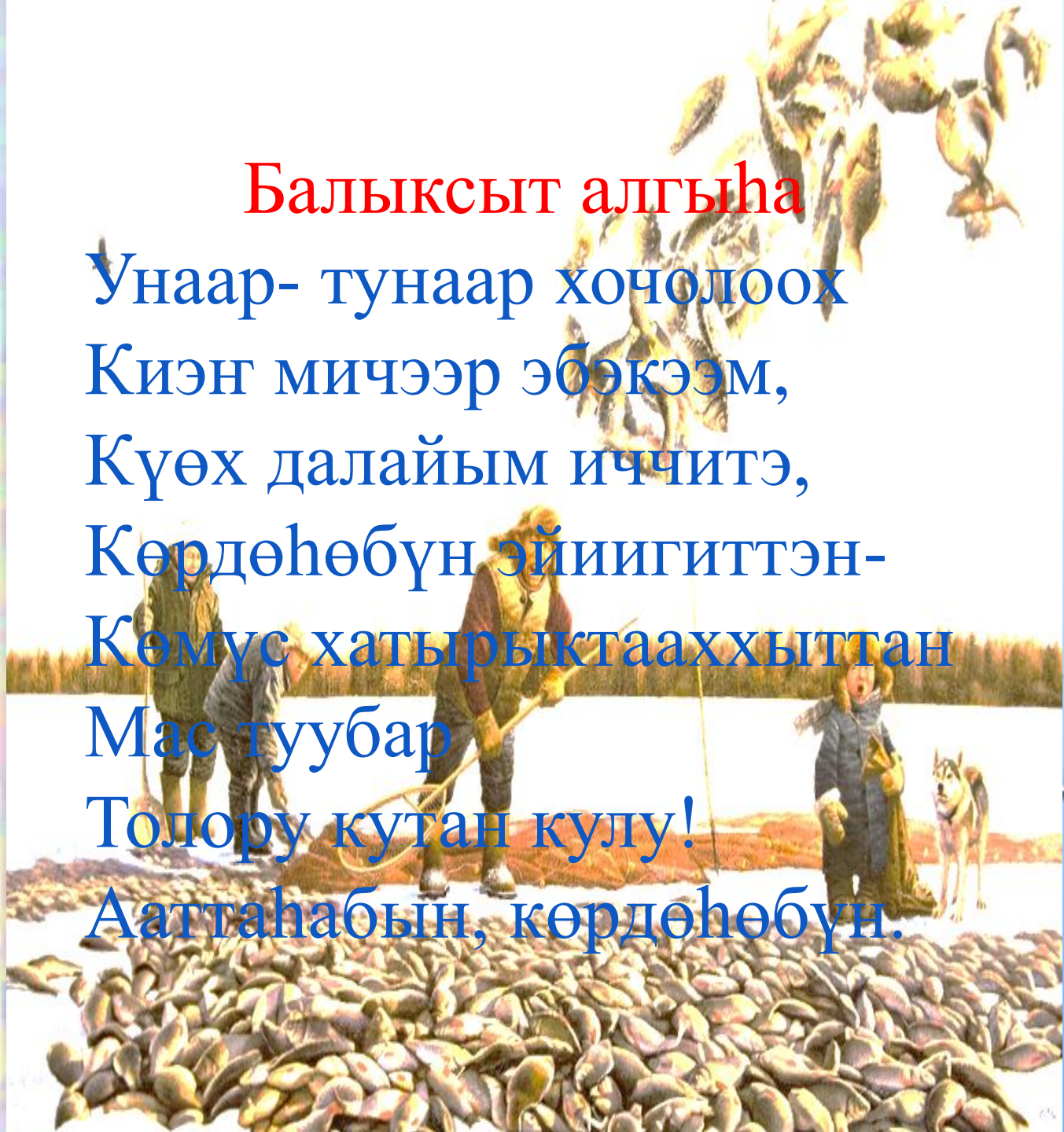

Күөх Боллох Тойон

Балыксыт алгыһа

Унаар- тунаар хочолоох
Киэн мичээр эбэкээм,
Күөх далайым иччитэ,
Көрдөһөбүн эйиигиттэн-
Көмүс хатырыктааххыттан
Мас туубар
Толору кутан кулу!
Ааттаһабын, көрдөһөбүн.

Балыктааһын ньымалара

Дьэки

Муус аннынан
илимнээһин

Быараҕас

Үтүү

Мунха

Быһыт

Күөгү

Куйуур

Б
а
л
ы
к
т
а
н
ы
н
т
э
р
и
л
э

а)

1

Куйуур

б)

2

Түөрэй

5

Кыл хамыйах

6

Сүүр

4

Илим

в)

г)

Туу

3

а)

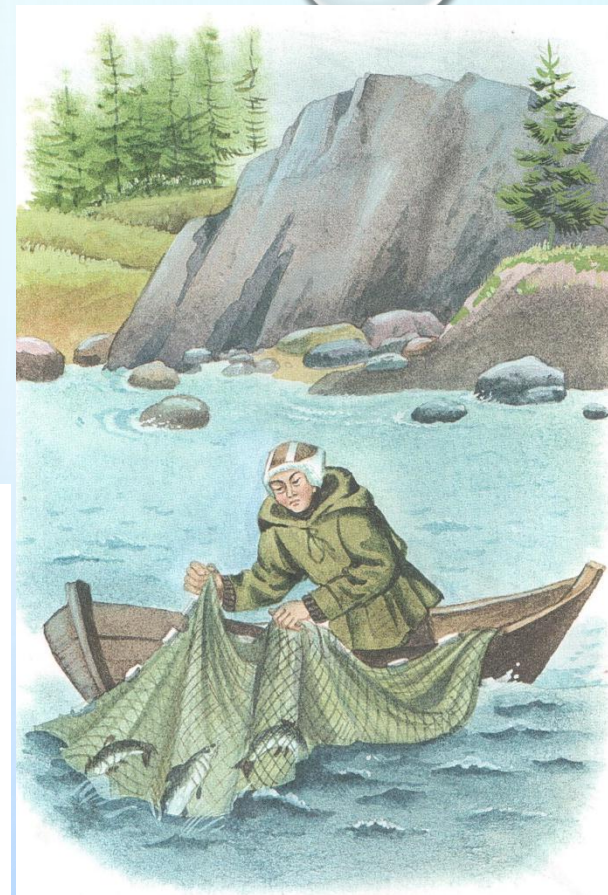
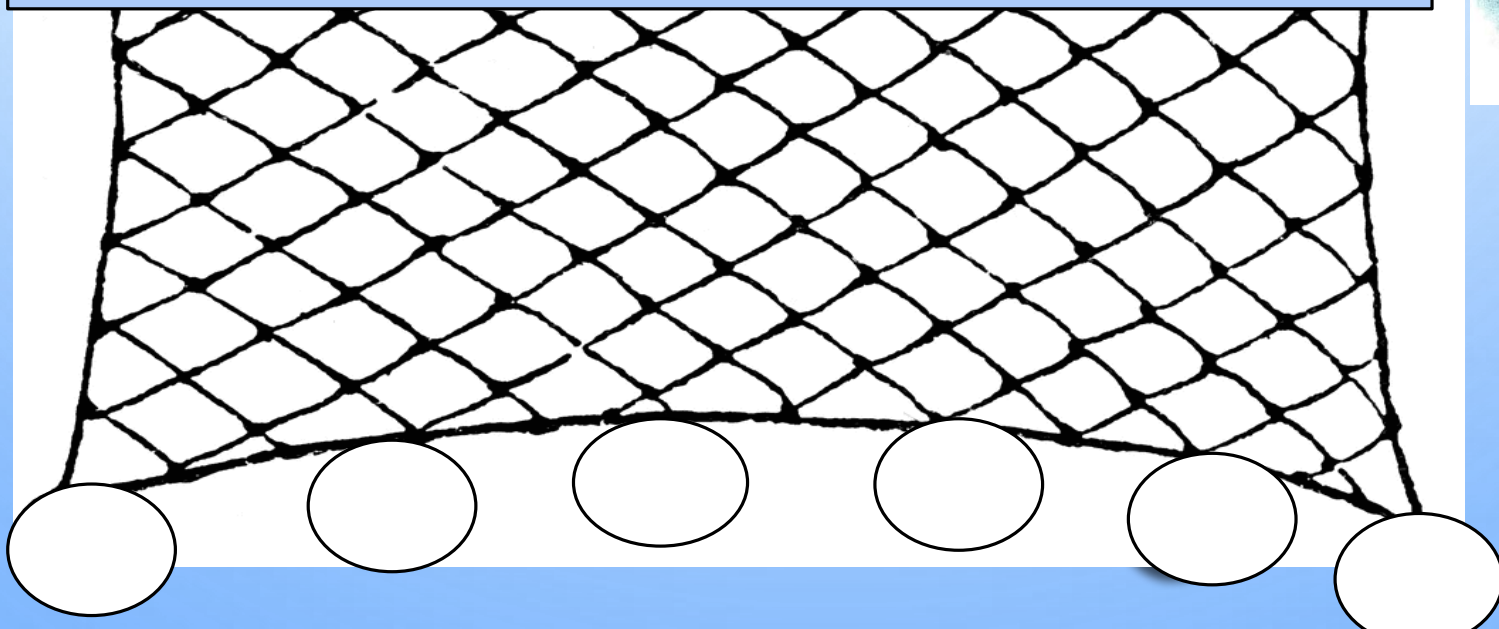
б)

Былас- 180 см.

Төһө усталаах, дирингнээх
дьэки илимэ тахсарын суоттаа:
устата- 35 былас
дирингэ - 3 былас

*Айылба харыстабылын инспекциятын
уураабынан көнүллэнэр:*

Дьэки илимэ – уһуна 30 м.

Уомул илимэ- 9 см.

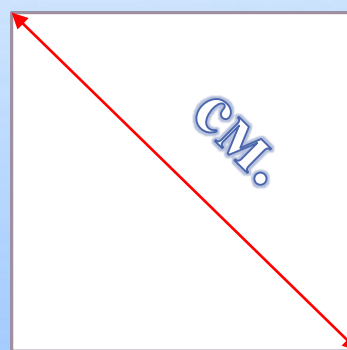
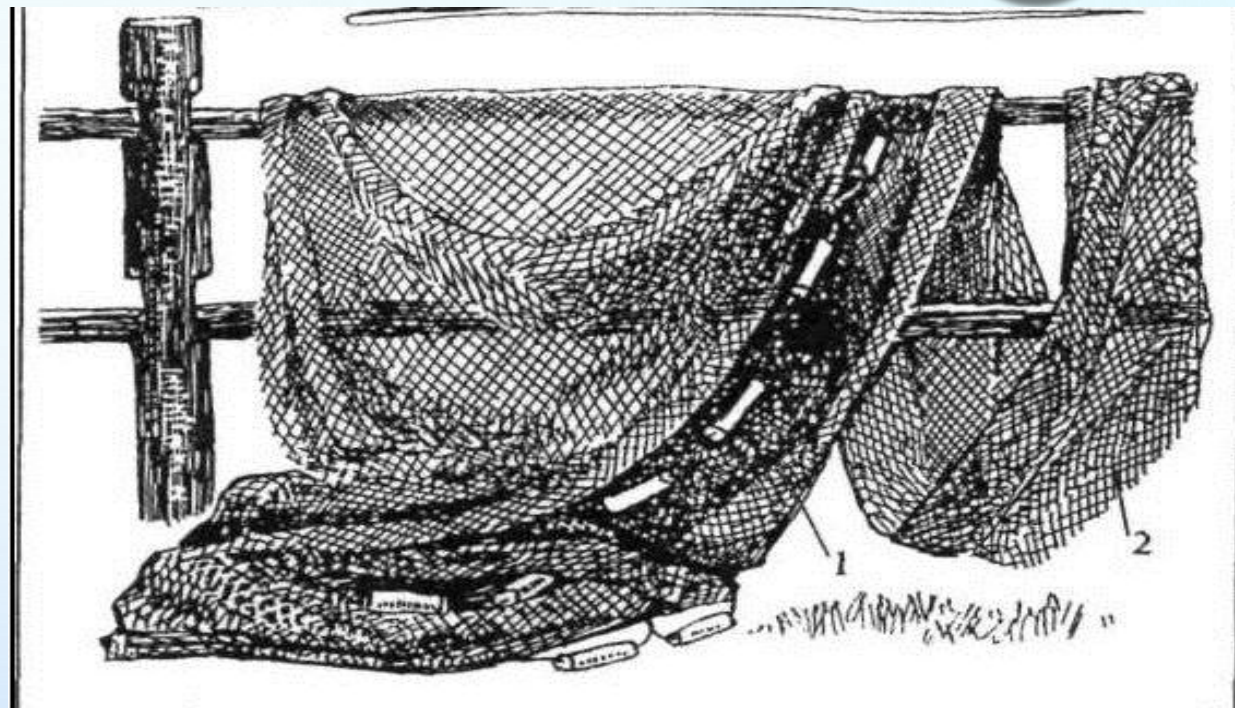
Чиир илимэ- 12,14 см

Үтүү илимэ – уһуна 25 м.

Күстэх- 6-7 см.

Суокур- 8 см.

Тууччах- 14, 16 см.

Илим хараба

Балыктааһын төрүт үгэстэрэ

Өбүгэ үгэһэ	Түөлбэ үгэстэрэ
Уу кытыытыгар улаханлык сагарбаттар, айдаарбаттар, тыаһаабаттар.	Булт ханныбатын диэн быһыт сыанаанын дьонно бэрсэргэ төбөтүн быһан биэрэллэрэ
Талабынан ууну таһыйбаттар, ууга тааһы, мас сыыһын бырахпаттар	Уу балыгын тимиринэн чокуйбаттар, уһуктаах тимиринэн анһан бултаабаттар.
Аһары бултааһын сүөргүлэнэр	Сыанаан төбөтүн хат дьахтар сиэтэһинэ булт ханнар
Балык унуоһун сиргэ- уокка бырахпаттар	Сиэннэ быһыттаан баран балыктаан буттэххинэ арыһан кэбиһиэхтээхин.
Кураанах иһиккэ балыгы куппаттар, тугэһэр хайаан да уулаах буолуохтаах	Күһүн хаар туруута мууска ыт киириэ суохтаах, балык ыыр хаара быстан барар.
Уу иччититтэн көрдөһөн алгыс этэллэр	
Урэх мууһун кэһээбит муустаах анһыыгынан, сүүргүнэн, үтүмэххинэн күөлгэ туттубаккын.	

*Байанайгыт аргыстастын,
Күөх Боллох хатаҕалаатын!!!*

